

PEDAGOGY

Застосування методів активного навчання для комплексного формування комунікативної та методичної компетенцій вчителя іноземної мови

Л. В. Ананьєва

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: ananievalv@gmail.com

Paper received 26.08.17; Accepted for publication 01.09.17.

Анотація. У статті розглядається проблема застосування методів активного навчання для комплексного формування професійно-комунікативних вмінь та особистості сучасного вчителя іноземної мови в умовах гуманізації освітнього процесу в Україні.

Ключові слова: гуманізація системи освіти, методи активного навчання, професійна компетенція, професійно-комунікативні вміння, професійна поведінка, рефлексивна практика.

Вступ. Сучасна національна доктрина розвитку освіти в Україні ґрунтується на гуманістичних засадах, і зорієнтована на всебічний розвиток особистості, як найбільшої цінності суспільства (І. Бех, І. Зязюн, Г. Балл, С. Гончаренко, Ю. Мальований). Тому останнім часом особливо актуальним є питання підготовки мобільного, рефлексивного вчителя – практика. Саме від нього залежить будівництво нових життєвих орієнтирів особистості, яка буде нове суспільство. Він прагне забезпечити максимальний психологічний комфорт для повноцінного розвитку учня, водночас він залишається основним джерелом інформації, носієм гуманістичної культури, і має перетворитися на режисера взаємодії учнів з навчальним матеріалом, щоб кожен учень відчув себе суб'єктом навчального процесу. Тож, мета полягає у формуванні гуманістично орієнтованої мовної особистості, готової до професійної комунікації та саморозвитку. Питання якісної підготовки такого вчителя може бути вирішене через залучення до навчального процесу активних методів навчання, які застосовані окремо, або в комплексі, могли б забезпечити позитивний результат. Сучасні дослідження в галузі методики викладання іноземних мов, щодо підготовки вчителя іноземної мови нової форми, концентруються на розвитку трьох основних тенденцій:

- рання професіоналізація
- зв'язок теорії з практикою
- розвиток рефлексії

Актуальність дослідження полягає в моделюванні технології активного навчання, яка б об'єднала можливість професійної адаптації студента на ранньому етапі навчання, забезпечила можливість чергування теорії з практикою, а також створила умови для формування його рефлексивного стану.

Короткий огляд публікацій. В сучасній науковій дискусії з зазначеної проблеми вчені одностайні в тому, що однією з основних умов реформування національної системи освіти є переорієнтація особистісних установок того, хто навчає і того, хто навчається [1, с. 25]. Завданням сучасного викладача є спрямування процесу навчання на вирішення практичних проблем, наближення до реальних умов професійного спілкування. Він має стати кваліфікованим консультантом, який володіє сучасними методами консульту-

вання щодо вирішення професійних проблем. А студенту надається активна роль в цьому процесі, він вирішує проблему разом з викладачем, є суб'єктом навчальної діяльності, здатним її розвивати, змінювати, і разом з цим розвивається і змінюється сам. Гуманістичні засади сучасної освіти формують нову парадигму професійного розвитку особистості, яка базується на гуманістичних засадах особистісно-розвиваючого підходу, сутність якого у формуванні спеціального ставлення особистості студента до предмету навчання і до навчального завдання. Тому, в ці відносини включаються, як важливий фактор підвищення ефективності навчання, особисті інтереси того, хто навчається. Адже саме мотивація і особисті прагнення людини забезпечують індивідуальний характер діяльності і поведінки. Цілком слушно серед гуманістичних цінностей сучасної освіти на перше місце висувається автономність суб'єкта. Комплекс зазначених компонентів визначається як спрямованість особистості. Під професійною спрямованістю особистості розуміють інтерес до професії і схильність займатися нею. Інтерес є показником цінності для людини тієї чи іншої інформації, і, таким чином, фактором, який сприяє оптимізації формування професійних вмінь.

В психології інтерес розглядається як “мотив, який сприяє орієнтуванню в тій чи іншій галузі, знайомству з новими фактами, більш глибокому відображенні дійсності”. Суб'єктивно інтерес проявляється в позитивному емоційному тоні, який супроводжує пізнавальну діяльність. Тож, під професійним інтересом слід розуміти свідоме позитивне ставлення того, хто навчається до професії вчителя та активне цілеспрямоване прагнення до глибоких знань і вмінь в обраній професії. Вже на початковому ступені навчання особистісні якості індивідуальності студентів є стійкими, і їх досить важко корегувати. Тому процес переходу на професійні позиції дедалі ускладнюється, а то і стає неможливим. Тому, однією з умов успішності формування професійних вмінь стає виявлення рівня сформованості професійного інтересу студентів на початку навчання. Саме “взяття до уваги початкових уявлень суб'єкта, якими б вони не були, адже вони становлять неминучу реальність. Автономія подальшої діяльності полягає в прийнятті нових уявлень і

концептів. ... Але утвердження суб'єктивності не повинно привести до ізоляції, ... у центрі діяльності знаходиться зіставлення між думками суб'єктів і фактами, які неминуче виявлені наукою." [2, с. 10] Тому виникає необхідність пошуку такої форми організації навчання, яка б забезпечила можливість продуктивного мислення на основі вихідних уявлень суб'єкта навчання. Таким чином, завданням навчання стає підготовка до саморозвитку, розвитку професійного інтересу на ранніх етапах навчання, пізнавальних потреб особистості, професійно спрямованих навичок і вмінь, професіоналізація інтелектуальних функцій.

На думку французьких практиків педагогічної освіти Ф. Перрену М. Девеле, С. Дежура саме такий підхід до навчання готує студента до постійного пошуку та саморозвитку, адже для рефлексивного практика роздуми про свою роботу - це "звичка, яку він проживає без виснаження й стресу". Майбутній вчитель має сумніватися, ставити питання, читати, висловлювати свої роздуми письмово, заперечувати, розмірковувати вголос, тобто оволодіти інтелектуальними засобами рефлексії. Однак, такі знання є даремними, якщо їх мобілізувати поза контекстом майбутньої професійної діяльності. На думку С. Дежура та Ф. Перрену саме в контексті професійної діяльності майбутній учитель-практик може навчитися оперувати ідеями, вибудовувати гіпотези, слідувати професійній інтуїції тощо [3; 4] Сучасні зарубіжні та вітчизняні вчені концентруються на думці про продуктивність процесу формування професійної компетенції та особистісного професійного розвитку в контексті майбутньої професійної діяльності. Заходи по реформуванню системи освіти спрямовані на впровадження в навчальний процес гуманістичних цінностей, орієнтують спеціалістів на пошук методів, педагогічних прийомів, дидактичних засобів, спеціальних форм проведення заняття аби підвищити ступінь активізації слухача на занятті.

Існують різні підходи до класифікації методів активного навчання. Так, виділяють імітаційні і неімітаційні методи. Імітаційні, в свою чергу, розподіляються на ігрові та неігрові. До перших належать рольові та ділові ігри, які будуються на імітації професійної діяльності, другі - спрямовані на аналіз професійних ситуацій, рішення ситуаційних завдань. Ці методи ґрунтовно досліджені теоретично, а на практиці ми спостерігаємо їх застосування лише частково, окремими елементами. І методисти добре розуміють причини такої ситуації. Слід окремо зупинитись на методі ділової гри, який активно використовується для професійної адаптації у навчанні і на виробництві. Наразі є великий досвід створення і застосування ділових ігор (Ю.С. Арутюнова, В.Я. Платова, А.А. Вербицький та ін.). До неімітаційних слід віднести, на нашу думку, і клінічне навчання. Клінічне навчання широко використовується в практиці підготовки студентів медичних спеціальностей. Наразі є досвід перенесення клінічної підготовки на педагогічну освіту [5; 3]. Тренування клінічних навичок, клінічної компетенції, на думку прибічників цього методу, це - не просте тренування розпізнавання шкільного випадку й застосування загальноприйнятої відповіді. Мається на увазі створення і проблеми, і рішення, міркування, розгляд

даних в усіх ракурсах, їх розвинення, формулювання гіпотез, спроба довести їх за допомогою мислення. Клінічна практика переміщує студента в ту частину рефлексивної діяльності, де відбувається регулювання поточної дії, де є необхідність застосування уже набутих навичок професійної поведінки, а також потреба у роздумах про знання, яких не вистачає. Продуктивною в цьому зв'язку є думка Т.Г. Харченко щодо ефективності застосування "аналізу практик" для формування рефлексивного педагога. Йдеться про особистісну професійну трансформацію студента на шляху оволодіння ним комунікативними та методичними навичками. На її думку "аналіз практик" допоможе майбутньому професіоналу стати більш проникливим, діяльним, послідовним, "знайти свою індивідуальність, зміцнити свою особистість і рівновагу [6, с. 278]. Не можна переоцінити переваги проектно-методики у стимулюванні пізнавальної діяльності і формуванні зацікавленості проблемою, що вивчається. Вона концентрує в собі здобутки комунікативного підходу, співробітництва у групі, автономного та інтегрованого навчання. Дослідженню методу проектів на заняттях з іноземної мови присвячено праці багатьох сучасних науковців і викладачів: Н. Абишевої, Ф. Бегьом, О. Дьоміної, Т. Душеїної, І. Олійник, О. Пата, Є. Полат). Крім того, є практичні напрацювання щодо формування іншомовних комунікативних вмінь з використанням технології проектів (Є. С. Полат, М.Ю. Бухаркіна, І.В. Дубко, Н.Ф. Коряковцева, Я.В. Тараскіна, В.В. Тітова, R. Ribé, N. Vidal та ін.). Виявлення дидактичних можливостей методів активного навчання дозволило визначити ті з них, які могли б оптимізувати процес комплексного формування комунікативних і методичних умінь у студентів - майбутніх вчителів іноземної мови. Основними вимогами, які слід урахувати в процесі формування професійної компетенції вчителя іноземної мови та формуванні вчителя-рефлексивного практика є наступні:

- 1.) врахування актуальних уявлень студента та рівня сформованості професійного інтересу;
- 2.) концентрація знань у навчальний фрагмент максимально наблизений до контексту майбутньої професійної діяльності;
- 3.) професійне формування когнітивних здібностей;
- 4.) поетапне формування професійних умінь;
- 5.) забезпечення можливості рефлексивної практики.

Мета статті полягає у визначенні психологічних та методичних засад застосування методів активного навчання, зокрема методу ділової гри для комплексного формування іншомовних комунікативних та методичних вмінь вчителя іноземної мови.

Результати та їх обговорення. Психологічні та методичні засади комплексного формування комунікативних та методичних вмінь, особистісна професійна трансформація того, хто навчається, базуються на розумінні діяльності вчителя іноземної мови як реалізації програм професійної поведінки у залежності від його здатності орієнтуватися ситуації навчально-виховного процесу.

У зв'язку з цим слід розглянути структуру професійної поведінки вчителя іноземної мови, а також виявити фактори, які сприяють, або гальмують процес її формування. Діяльність вчителя відбувається

ся в середовищі, яке постійно змінюється, тому структура акту поведінки має бути досить гнучка. Структурною одиницею професійної поведінки є комунікативна дія, яка в свою чергу складається з комунікативних вербальних і невербальних операцій.

Професійна комунікативна поведінка вчителя іноземної мови є тоді ефективною (вчитель досягає своєї дидактичної, або виховної мети), коли він володіє іноземною мовою на двох рівнях: комунікативному та адаптивно-модельюючому. Що це означає? Коли ми говоримо про комунікативну компетенцію вчителя ІМ, ми розуміємо нормативне, наближене до “лінгвістичного ідеалу” (мовленню носія мови) в рамках широкого спектру функціонально взаємодіючих компонентів мови і мовлення. Професійно-комунікативна поведінка опосередкована дидактичним аспектом. Ступінь оволодіння дидактичним мовленням визначається ефективністю мовленнєвого впливу на слухача. Мовленнєвий вплив здійснюється через комплекс знакових систем: лінгвістичної, паралінгвістичної та кинетичної. Вираз обличчя, поза, жест – є частиною висловлювання і здійснюють прагматичний вплив на адресата. Влучне використання кінесики, як додатковий засіб експресивності мовлення вчителя – це явище, якому треба навчати на ранніх етапах з метою присвоєння і вдосконалення елементів культури іншомовного професійного спілкування. Професійно-комунікативна поведінка реалізується через спеціальні методичні вміння регулювання діяльності, які включають вміння аналізувати, планувати і організувати спільну діяльність учасників навчально-виховного процесу. Таким чином, професійно-комунікативна поведінка вчителя реалізується через професійно-комунікативні вміння, які мають комплексний характер: вміння виконувати професійні вербальні і невербальні дії у власному мовленні (професійно-комунікативний компонент) і вміння аналізувати, планувати і організувати спільну діяльність з іншими учасниками навчально-виховного процесу.

Сутність поняття професійно-комунікативне вміння, в сучасному розумінні, базується на засадах міцних професійних компетенцій, які підкріплені стійким професійним інтересом. Оскільки в сучасному світі накопичується безліч знань і можливість прямого доступу до них, “усе більш необхідною стає потреба у міцних компетенціях, і в тих, які піддаються зміні, потреба в умінні не лише вчитися, але й розуміти, діяти, видозмінювати свою діяльність та перетворюватися самому.”[6, с. 322] Тож, щоб забезпечити методичні умови для формування цільових компетенцій слід чітко уявляти їхню структуру і зміст. Ефективність застосування елементів ділової гри на заняттях з практики мовлення була доведена експериментальним навчанням і використовується в практиці ранньої професійної підготовки та професійної адаптації студентів. В основі моделі навчання лежить

двотижневий цикл занять (16 годин), який складається з чотирьох підциклів, які відповідають чотирьом групам вправ:

- 1.) формування навичок використання професійних жестів і вдосконалення навичок інтонаційного оформлення висловлювання;
- 2.) оволодіння первинним умінням регулювання ситуацій на рівні операції;
- 3.) розвиток навички регулювання ситуацій на рівні дії;
- 4.) оволодіння творчим умінням регулювання ситуації на рівні акту професійно-комунікативної поведінки.

У відповідності до структури професійно-комунікативної поведінки вчителя іноземної мови, що включає професійні операції, поєднання професійно-комунікативних операцій в дії і поєднання дій в цілісному акті професійно-комунікативної поведінки, в професійно-комунікативному умінні ми виділяємо два рівні: операційний і мотиваційний. Поетапне, відповідне до структури професійної поведінки формування і розвиток навичок і вмінь професійно спрямованого діалогічного мовлення, дає можливість гратися з труднощами «операційного» і «мотиваційного» рівнів професійно-комунікативної поведінки. Операційний рівень викликає труднощі «знаходження в довготривалій пам'яті і актуалізації» потрібного мовного зразка, комбінування і ситуативного варіювання мовних зразків, що можна віднести до труднощів комунікативного порядку. Мотиваційний рівень викликає труднощі включення мовних дій в регулювання професійної ситуації - планування і організації діяльності, що відноситься до труднощів методичного порядку.

Поетапне комплексне формування комунікативних та методичних вмінь здійснюється як послідовне оволодіння компонентами структури професійно-комунікативної поведінки. Пропонований комплекс вправ включає три рівня орієнтування в педагогічній ситуації. Перший рівень передбачає орієнтування в ситуації на рівні операції, другий - на рівні дії, третій - на рівні акту професійно-комунікативної поведінки. Результатом роботи на останньому - поведінковому рівні є вміння самостійно виконувати дії по комунікативному регулюванню, плануванню та організації фрагментів професійно-комунікативної діяльності вчителя іноземної мови.

Висновки. Використання методів активного навчання, ділової гри оптимізує процес комплексного формування професійно-комунікативних вмінь за допомогою реалізації в навчально-виховному процесі таких вимог: 1) врахування рівня сформованості професійного інтересу; 2) створення контексту майбутньої професійної діяльності; 3) поетапне оволодіння професійно-комунікативними вміннями; 4) використання вербальних і невербальних засобів професійного спілкування; 5) забезпечення можливості рефлексивної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. В.Кремь Домінанти вчительського фаху /В.Г. Кремь // Освіта і наука України: шляхи модернізації /Факти, роздуми, перспективи). – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
2. Dalogeville A. (Se) former par les situations problèmes: Dea destabilisation constructives / A. Dalogeville, M. Yber. – Lyon : Chronique Sociale, 2000. – 255p.
3. Perrenoud Ph. Développer la pratique réflexive dans le métier d'enseignant / Ph. Perrenoud. – Paris : ESF éditeur, 2001. – 224 p.
4. Dejours C. Travail: usure mentale. De la psychopathologie à la

- psychodynamique du travail / C.Dejours. – Paris: Bayard Edition, 1993. – 263 p.
5. Mosconi N. Formes et formations du rapport au savoir / N. Mosconi, J. Beillerot, C. Blanchard-Laville. – Paris: L'Harmattan, 2000. – 320 p.
6. Харченко Т.Г. Гуманізація сучасної педагогічної освіти у Франції: теорія і практика: монографія/ Тетяна Гадульзянівна Харченко. – Луганськ: Видавництво ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 560 с.

REFERENCES

1. V.Kremin' Dominantny Vychtel's'ka fakhu V.H. Kremin' // Osvita i nauka Ukrainy: shlyakhy modernizatsiyi / Fakty, rozdumy, perspektyvy). - K.: Hramota, 2003. - 216 s
2. Dalogeville A. (Se) former par les situations problèmes: Dea destabilisation constructives / A. Dalogeville, M. Yber. – Lyon : Chronique Sociale, 2000. – 255p.
3. Perrenoud Ph. Développer la pratique réflexive dans le métier d'enseignant / Ph. Perrenoud. – Paris : ESF éditeur, 2001. – 224 p.
4. Dejours C. Travail: usure mentale. De la psychopathologie à la psychodynamique du travail / C.Dejours. – Paris: Bayard Edition, 1993. – 263 p.
5. Mosconi N. Formes et formations du rapport au savoir / N. Mosconi, J. Beillerot, C. Blanchard-Laville. – Paris: L'Harmattan, 2000. – 320 p.
6. Kharchenko T.H. Humanizatsiya suchasnoyi pedahohichnoyi osvity u Frantsiyi: teoriya i praktyka: monohrafiya / Tetyana Hadul'zyanivna Kharchenko. - Luhans'k: Vydavnytstvo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", 2013. – 560 s)

Application of active teaching methods for complex formation of communicative and didactic competencies of a foreign language teacher

L. V. Ananieva

Abstract. The article considers the problem of application of active teaching methods for the complex formation of the communicative and didactic skills of a foreign language teacher. The author offers a view on the actual situation and requirements for organization of professional competency formation process of modern foreign language teacher.

Keywords: *active teaching methods, professional competency, reflexive practice, professional behavior, communicative and didactic skills.*

Использование методов активного обучения для комплексного формирования коммуникативной и методической компетенций учителя иностранного языка

Л. В. Ананьева

Аннотация. В статье рассматривается проблема использования методов активного обучения для комплексного формирования профессионально-коммуникативных умений современного учителя иностранного языка в условиях гуманизации образовательного процесса в Украине.

Ключевые слова: *гуманизация системы образования, методы активного обучения, профессиональная компетенция, профессионально-коммуникативные умения, профессиональное поведение, рефлексивная практика.*